

Cite: Cherenko, L. M. (2020). Ukrainian middle class in the new millennium: trends and prospects. *Demography and Social Economy*, 4 (42), 71-92.

УДК: 316.443; 330.59(477)

JEL CLASSIFICATION: D12, D31, E24, E27, E64

Л. М. ЧЕРЕНЬКО, канд. екон. наук, ст. наук. співроб., зав. сектору
Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України
01032, Україна, м. Київ, бул. Т. Шевченка, 60
E-mail: cherenko@ukr.net
ORCID: 0000-0003-1606-6170

УКРАЇНСЬКИЙ СЕРЕДНІЙ КЛАС У НОВОМУ ТИСЯЧОЛІТТІ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Українське суспільство за останні двадцять років зазнало різних трансформацій. Несприятливі економічні умови та неефективна політика розподілу доходів стримували формування чисельної середньодоходної групи, яка мала б стати основою середнього класу. Розвинуті країни, що в минулому столітті досягли пікового зростання чисельності та вагомості середнього класу, сьогодні фіксують процес «розмивання» цієї соціальної групи на фоні зростаючої нерівності. На тлі глобальних тенденцій Україна зазнає подвійного удару — і без того зміщений у бік низьких доходів розподіл не залишає шансів на позитивні зміни в соціальній структурі суспільства. Метою статті є встановлення тенденцій формування середньодоходної групи в Україні за двадцятирічний період та оцінювання перспектив становлення середнього класу в майбутньому з урахуванням сьогоденних українських реалій та глобальних тенденцій. Новизна роботи полягає в аналізі довгого ряду динаміки для встановлення тенденцій середньодоходної групи за класичними підходами для міжнародних порівнянь та за суто українським підходом. Крім того, мікромоделювання доходів (витрат) на 2020 р. з урахуванням макроекономічної ситуації дає змогу оцінити вплив коронавірусної кризи та карантинних заходів на зміну чисельності середньодоходної групи та перспективи становлення середнього класу в Україні. В статті для дослідження динамічних змін у формуванні середньодоходних груп населення використано класичні методи аналізу довгих рядів даних, зокрема, індексний метод (базисні та ланцюгові індекси). З метою оцінки розміру середньодоходної групи за підсумками 2020 р. застосовано метод мікромоделювання: на базі мікроданих 2019 р. (мікрофайлу обстеження умов життя домогосподарств) та даних макропрогнозів на поточний рік моделюються мікродані 2020 р. Аналіз динаміки доходів, витрат та різних майнових характеристик середньодоходної групи за останні двадцять років свідчить не на користь позитивних тенденцій.

Скоріше навпаки, в Україні відчутний вплив глобального тренду щодо розмивання середньодоходної групи як основи середнього класу, з його специфічними ознаками у споживчій та інвестиційній поведінці. Події останнього року також не вселяють оптимізму — за підсумками року очікується загальне зниження рівня життя та зростання масштабів бідності. У таких умовах основний тягар кризи очікувано ляже на середньодоходну групу населення. Також у статті розглянуто проблему важливості формування середнього класу для суспільства і доцільності розробки відповідної політики.

Ключові слова: середній клас, середньодоходна група, медіана, нерівність, споживча поведінка, спосіб життя, політика розподілу доходів

Постановка проблеми та актуальність. Початок нового століття ознамований суттєвими коливаннями показників соціально-економічного стану українського суспільства — від підйому до перманентної економічної кризи з періодами стагнації та відновлення. Впевнене зростання економіки останніх років обіцяло повне відновлення показників до рівня 2007—2008 рр. (до фінансово-економічної кризи), проте негативні економічні сигнали кінця 2019 — початку 2020 рр. перейшли в серйозне падіння внаслідок епідемічно-карантинних заходів. Як в таких умовах почувався середній прошарок суспільства, коли він був найбільш чисельним та найбільш стабільним, і мав реальні шанси стати базою для формування середнього класу? Від відповіді на це питання залежать оцінки перспектив розвитку українського суспільства, адже потужний і численний середній клас — головна складова громадянського суспільства та основа соціальної стабільності в сучасному світі.

На жаль, глобальні тенденції свідчать, що у новому тисячолітті середній клас зазнає негативних трансформацій, він втрачає свій вплив як через чисельне зменшення, так і через звуження його фінансової спроможності [1, с. 21]. Основна причина пов'язана насамперед із трансформацією доходів від зайнятості у сегменті професій середнього класу. Поляризація ринку праці та виникнення нестандартних форм зайнятості впродовж останніх десятиріч вплинули на шанси потрапити до середнього класу за рівнем заробітків, а цифровий розвиток та технологічні трансформації сприяли розмиванню кола професій, які традиційно асоціювались із середнім класом.

На тлі зростаючої нерівності (між людьми, соціальними групами, країнами, континентами) найбільших втрат зазнає саме середній клас. На глобальному фоні український середній клас, який так і не зміг сформуватись у потужну суспільну групу, має відчувати негативний вплив внутрішніх та зовнішніх чинників. Отже, важливо зрозуміти, на якому етапі становлення перебуває серединна страта українського суспільства, яких трансформацій вона зазнала за останні двадцять років та що може чекати на неї в найближчому майбутньому.

Аналіз останніх публікацій. У царині суспільних наук середній клас найчастіше ототожнюють із соціальною групою, яка охоплює більшість на-

селення і наділена специфічними об'єднувальними рисами та ознаками. Зокрема, використовують різні комбінації ознак (критеріїв) належності до середнього класу, різні процедури їх об'єднання та / або заміщення, але незмінним та беззаперечним залишається економічний складник — наявність певного рівня поточного доходу, активів, достойного робочого місця, яке може гарантувати стабільний заробіток (А. Банерджі (A. V. Banerjee) [2], Н. Бердсолл (N. Birdsall) [3], Х. Харас (H. Kharas) [4], Л. Ф. Лопес-Кальва (L. F. Lopez-Calva) [5]). Тому зазвичай для експрес-оцінок чи порівняння між країнами за обмежених даних використовують монетарний критерій, який розмежовує бідних, середніх та заможних. У той же час, у межах соціологічних досліджень часто акцентують увагу не лише на об'єктивних характеристиках: визначальною рисою середнього класу вважають особливі цінності, які поділяють його представники, їх стиль життя. Так, наприклад, характеристиками людей середнього класу можуть вважатись вища освіта, більш кваліфікована та стабільна робота, здатність заощаджувати (Г. Аморанто (G. Amoranto) [6]). Останніми роками дискусія все частіше переходить у площину багатозаровості середнього класу, особливо коли йдеться про суспільства, що розвиваються (К. Бранді (C. Brandi), М. Бюге (M. Büge) [7]).

Серед соціологів навіть існує точка зору, що поняття «середній клас» не є власне соціологічним, оскільки поняття соціального класу визначає місце людини в системі виробництва (власність на засоби виробництва і контроль над працею інших), і з цієї точки зору середній клас зовсім не є соціальним класом (В. І. Паніотто (V. Paniotto) [8, с. 9]). Класичний середній клас, яким він вбачався на етапі становлення буржуазії, виконував прогресивну на той час функцію, яка відповідала потребам історичного моменту. Сьогодні це поняття зазнало значних змін, різні дослідники вкладають у нього позитивні риси і наділяють його суспільно важливими функціями сучасного етапу становлення суспільства. Подекуди соціологи наголошують на стилі споживання і стилі життя в цілому, що притаманні сучасному середньому класу. Передбачається, що представники середнього класу радше обирають здорове харчування, активний відпочинок та розваги (О. М. Балакірева (O. Balakireva) [8, с. 17]).

Українські дослідники у галузі економічних наук використовують термін «середньодоходна група населення» чи «населення з середніми доходами»; визначається така група у тому числі на основі аналізу природних розривів ранжованого ряду 1 %-х груп за показником доходів чи витрат (Е. М. Лібанова, (E. Libanova) [9, с. 150; 10, с. 80.]). Традиційні підходи для міжнародних порівнянь передбачають виокремлення середньодоходної групи або середнього класу у межах 75—200 % медіани [1, с. 15].

Дана стаття (на відміну від попередніх досліджень) має на меті встановити тенденції формування середньодоходної групи в Україні за двад-

цятирічний період та оцінити перспективи становлення середнього класу в майбутньому з урахуванням сьогоденних українських реалій та глобальних тенденцій.

Новизна роботи полягає в аналізі довгого ряду динаміки для встановлення тенденцій формування середньодоходної групи в стратифікаційній моделі українського суспільства за класичними підходами для міжнародних порівнянь та за суто українським підходом. Крім того, мікромоделювання доходів (витрат) на 2020 р. із урахуванням макроекономічної ситуації дає змогу оцінити вплив коронавірусної кризи та карантинних заходів на зміну чисельності середньодоходної групи та перспективи становлення середнього класу в Україні.

Методи дослідження. В статті для дослідження динамічних змін у формуванні середньодоходних груп населення використано класичні методи аналізу довгих рядів даних, зокрема, індексний метод (базисні та ланцюгові індекси). Для досягнення коректної порівнюваності сукупностей та структур застосовано підхід співставлення доходів (витрат) у цінах базового року.

З метою оцінки структури населення та, зокрема, розміру середньодоходної групи за підсумками 2020 р. використано метод мікромоделювання. Для цього на базі мікроданих 2019 р. (мікрофайлу обстеження умов життя домогосподарств) та даних макропрогнозів на поточний рік моделюються мікродані 2020 р. На основі отриманої сукупності визначено прогнозну чисельність середньодоходної групи у 2020 р.

Викладення основного матеріалу. Традиційно середній клас виконує кілька ключових функцій в суспільстві. У економічному контексті він сприймається як основний платник податків та зборів, що формує бюджетні всі рівнів, а отже, забезпечує фінансування соціального захисту та виведення сімей із бідності. Потужна середина група визначає вектор споживчої поведінки населення і робить основний вклад у інвестиційний потенціал країни, тим самим виступає ключовим фундатором внутрішнього ринку та запорукою інклюзивного зростання. Натомість неекономічна функція середнього класу подекуди має першочергове значення: участь у громадських та політичних інститутах, забезпечення контролю за діями влади та лобювання інтересів більшості суспільства є запорукою функціонування демократичних інститутів і гарантією політичних свобод. Відсутність потужного середнього класу практично унеможливляє становлення громадянського суспільства.

Чим небезпечна відсутність середнього класу, насамперед, для українського суспільства? Адже економічну функцію тою чи іншою мірою автоматично переймають інші групи населення. Можливо, модель полярного суспільства зі зсувом розподілу у бік низьких доходів має право на існування у сучасному світі, враховуючи глобальні тенденції? Проте така модель не дає шансів для суспільного розвитку. Якщо потужна середина група не

лобіює інтереси більшості суспільства, тоді малочисельна група надзможних починає активно лобіювати виключно свої інтереси. За таких умов і без того зміщений розподіл починає далі зсуватись у бік низьких доходів, а на кожному наступному етапі все активніше зі своїх позицій витискаються середні, фінансово спроможні, прошарки суспільства. Створюється замкнене коло, коли відсутність чисельної середньодоходної групи, яка мала бути основою для формування середнього класу, провокує постійне звуження цієї ж групи.

Виявити тенденції у формуванні українського середнього класу та оцінити його перспективи на перший погляд видається надскладним завданням, насамперед, з огляду на різноманітність трактувань поняття. Крім того, визначення середнього класу містить сильну конотаційну складову і кожен дослідник уявляє «портрет» із певним набором характеристик, що використовують у якості критерію віднесення до страти або ознаки страти. Проте, незважаючи на переважний суб'єктивізм при складанні переліку обов'язкових ознак та станів, у дослідників різних суспільних наук наявний більш-менш традиційний «набір» критеріїв, який визнають базовим.

Зазвичай виникає проблема не лише методологічного, але й практичного характеру, адже виокремлення кола осіб (сімей) за комплексом ознак потребує спеціального інформаційного забезпечення, що ускладнює або навіть унеможливорює отримання достовірних оцінок. Крім того, кожне наступне «нанизування» ознак (критеріїв) визначення середнього класу призводить до звуження кола осіб, які такими характеристиками наділені. Ігнорування ж одним з критеріїв через відсутність інформації веде до зміщення оцінок та неможливості проведення співставних порівнянь. Особливо це стосується довгих динамічних рядів (10 років та більше), коли інформаційні джерела та структури даних зазнають трансформацій, змінюється рівень доступності окремих сегментів інформації тощо. Окремою проблемою виступає співставність даних для порівнянь між країнами.

Дослідники для вирішення означених проблем обирають або високоекономічне спеціальне опитування населення (включаючи міжкраїнові порівняння), або шлях оцінювання за тими ознаками, які певною мірою вже доступні в інформаційному полі. За другого варіанта доступність інформації може бути не лише обмежуючим чинником, але й навпаки, впливати на розширення методологічних підходів через використання опосередкованих ознак за відсутності прямих індикаторів. Але такий шлях може зміщувати акценти дослідження.

Очевидно, що для виявлення тенденцій у формуванні та розвитку середнього класу при аналізі довгих рядів динаміки можна розраховувати на співставність даних виключно за монетарним підходом — на основі доходу або витрат. Дослідження так званої середньодоходної групи на тривалому часовому відрізку дає змогу виявити тенденції формування ядра

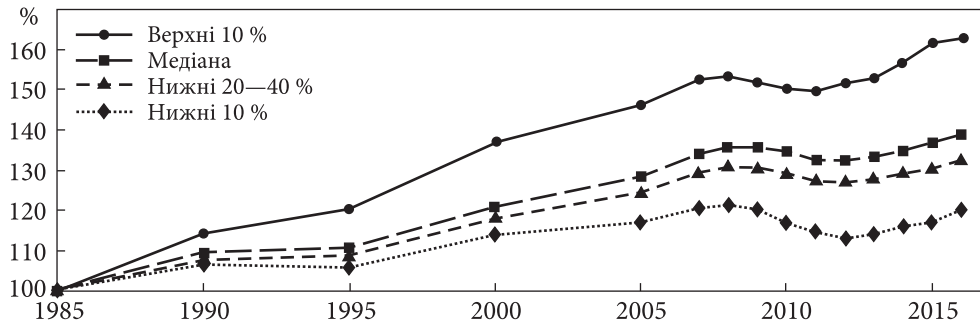


Рис. 1. Динаміка доходів різних доходних груп населення та медіанного значення по країнах ОЕСР, 1985—2015 рр. (1985=100 %)

Джерело: OECD (2019), *Under Pressure: The Squeezed Middle Class*, OECD Publishing, Paris. URL: <https://doi.org/10.1787/689afedl-en>

середнього класу або групи, яка може стати основою майбутнього середнього класу. Крім того, довгі ряди динаміки, побудовані на монетарному критерії виокремлення середнього класу, дають можливість оцінювати перспективи розвитку даної страти, адже фінансову спроможність у сучасному світі визнано ключовою характеристикою впливовості середнього класу. А суто український досвід досліджень свідчить, що основною перешкодою для формування середнього класу в Україні є саме малочисельна середньодоходна група, бо за іншими об'єктивними критеріями (освіта, постійна робота/впевнена позиція на ринку праці) сукупності є більш чисельними.

Для України вже більше двох десятиліть нездійсненою залишається мрія про формування потужної серединної групи. В окремі періоди, коли спостерігали стрімке зростання середньодоходної групи з певними ознаками належності до середнього класу, і ми могли бачити наближення моменту його формування як потужної суспільної групи, відбувались кризові явища, що призводили не лише до гальмування процесу, але й до відкачування на попередні позиції. Нині ситуація не виглядає обнадійливою і причина не лише у суто українських процесах.

Глобальні тенденції свідчать про поступове розмивання середнього класу на тлі зростаючої нерівності. Так, по країнах ОЕСР (Організації економічного співробітництва та розвитку) з середини 1980-х рр. медіанні доходи росли значно повільніше, ніж високі (медіанне значення проти показника по найбагатших 10 %) (рис. 1). По всій території ОЕСР, за винятком кількох країн, медіанні доходи сьогодні ледь вищі, ніж десять років тому. Якщо три десятиліття тому сукупний дохід домогосподарств із середнім рівнем доходу був у чотири рази більшим, ніж сукупний дохід домогосподарств із вищим рівнем доходу, то сьогодні це співвідношення становить менше трьох разів [1, с. 21-22].

Основна причина таких трансформацій — зростання загальної нерівності в світі. Сьогодні найбагатші 10 % володіють майже половиною загального багатства, а нижчі 40 % — лише 3-ма відсотками. Крім того, більш як третина населення є економічно незахищеними, тобто не мають ліквідних фінансових активів, необхідних для підтримання мінімального життєвого рівня (на межі бідності) принаймні впродовж трьох місяців. Посилення нерівності супроводжується зниженням соціальної мобільності, що стримує процеси розширення середньої групи за рахунок нових сімей. Наприклад, дитині, яка народилась у сім'ї з низьким рівнем доходу, для досягнення середнього рівня доходу потрібно від чотирьох до п'яти поколінь або до 150 років [1, с. 26].

Для України, за оцінками експертів, характерна загальносвітова тенденція щодо поглиблення розшарування за матеріальними ознаками, натомість офіційна статистика свідчить про абсолютно іншу тенденцію. Індекс Джині, який традиційно використовують для вимірювання нерівності, характеризує Україну як країну з помірним розшаруванням населення за монетарною ознакою: порівняно з іншими країнами ЄС Україна перебуває у групі з низьким значенням цього показника, навіть нижче рівня скандинавських країн. До 2016 р. індекс Джині мав стійку тенденцію до зниження, а в останні роки відбулося його незначне зростання, проте і сьогодні він становить менше 25 % (рис. 2, рис. 3).

В умовах існування значних масштабів тіньових доходів індекс Джині має обмеження. Доходи не відображають реальну картину нерівності, оскільки частка тіньових надходжень збільшується з кожною децильною групою, а незареєстровані доходи, які формують основну нерівність, не відображені в індексі. Вимірювання ж індексу Джині за витратами не дає повної картини нерівності через зміщення вибірки в бік низьких доходів.

Низькі значення індексу Джині пояснюються не лише проблемами достовірності статистичних даних та специфікою вибірових обстежень, які традиційно недоохоплюють більш заможні прошарки суспільства. Можна дати цілком логічне пояснення ситуації, коли коефіцієнт диференціації не відображає масштаби розшарування в суспільстві. Якщо припустити, що існують крайні полюси, котрі й формують суттєві розбіжності в доходах та врешті-решт стандартах життя людей, то основний внесок у загальну нерівність здійснює малочисельна група з надвисокими доходами, яка має принципово іншу структуру та, відповідно, якісно інший рівень споживання. Адже збереження значних масштабів розшарування впродовж тривалого періоду призвело до переходу кількісних ознак диференціації в якісні. Ця невелика група (до 5 %) практично не потрапляє в обстеження. Решта населення диференційована за доходами (витратами) відносно рівномірно та з незначними інтервальними відривами.

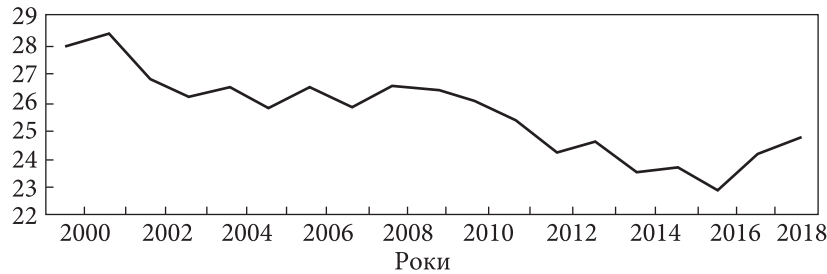


Рис. 2. Динаміка індексу Джині в Україні (за доходами), 2000—2018 рр., %
Джерело: розрахунки автора за мікроданими обстеження умов життя домогосподарств України.

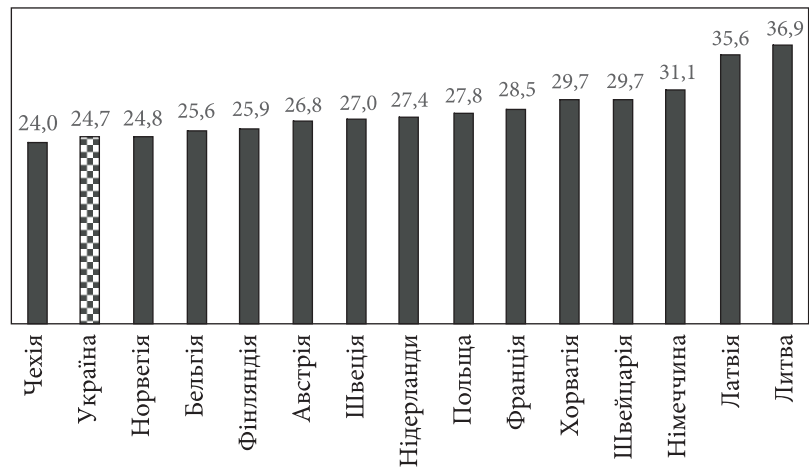


Рис. 3. Індекс Джині в Україні та країнах ЄС, %, 2018 р.
Джерело: Gini coefficient of equivalised disposable income – EU-SILC survey
 URL: https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_di12&lang=en
 URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Така крива розподілу доходів свідчить про відсутність чітко окресленої серединної групи, чиї майнові та споживчі характеристики займали б серединне положення між надспоживанням та недоспоживанням. Незначні інтервальні розриви між доходними групами свідчать про нестабільність їх економічного статусу та можливість легкого переходу з вищої до нижчої групи та навпаки. В таких умовах важко очікувати виокремлення певної серединної групи, яка буде чисельно більшою за інші. Навіть за умови проведення сталої цілеспрямованої політики щодо змін у розподілі доходів, потрібно немало десятиліть для кардинальних зрушень у структурі розподілу населення за монетарною ознакою.

Якщо проаналізувати динамічний ряд з початку сторіччя, то можна бачити майже синхронне зростання доходів різних за статками груп насе-

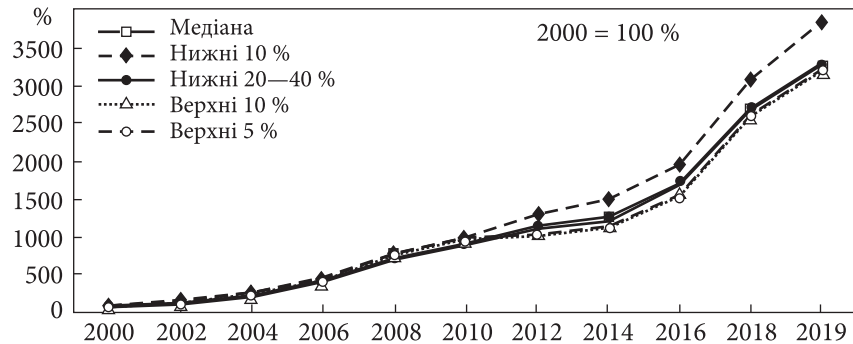


Рис. 4. Динаміка середньодушових доходів населення України в 2000—2019 рр., % (2000 = 100 %)

Джерело: розрахунки автора за мікроданими обстеження умов життя домогосподарств України.

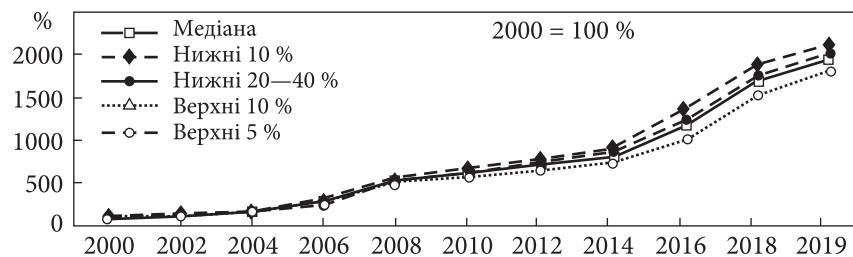


Рис. 5. Динаміка середньодушових витрат населення України в 2000—2019 рр., % (2000 = 100 %)

Джерело: розрахунки автора за мікроданими обстеження умов життя домогосподарств України.

лення України. Лише доходи 10 % найбідніших у деякі періоди зростали навіть швидше медіанних значень, а у 10 % найзаможніших — навпаки, дещо повільніше. При цьому динаміка медіани була більше подібна до групи 20—40 % найбідніших, а в окремі періоди її темпи поступались групі найбагатших, особливо верхніх 5 % (рис. 4).

Крива витрат у загальному вигляді повторює тенденцію кривої доходів, проте витрати зростають значно повільніше по всіх групах, а найбідніші 10 % уже мають менш помітні преференції у темпах зростання (рис. 5). Загалом крива витрат відображає соціально-економічну ситуацію в країні за аналізований період: цілком природно, що до 2009 р. швидше зростали статки найбагатших, а з початком фінансово-економічної кризи і до сьогодні вищі темпи зростання характерні для найбідніших, оскільки саме на них орієнтована система державних соціальних гарантій.

Отже, темпи зростання доходів та витрат різних за статками груп свідчать, що за двадцять років не відбулось помітних змін у диференціації

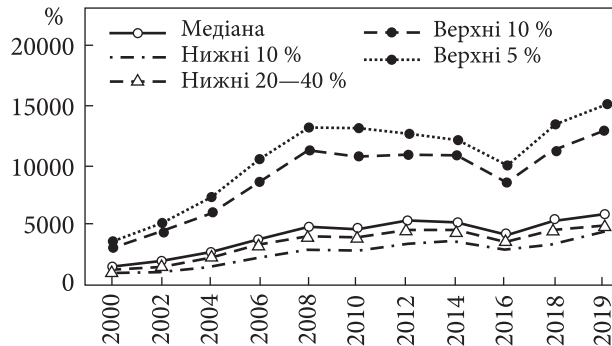


Рис. 6. Динаміка середньодушових доходів населення України в 2000—2019 рр., грн. на місяць у цінах 2000 р.

Джерело: розрахунки автора за мікроданими обстеження умов життя домогосподарств України.

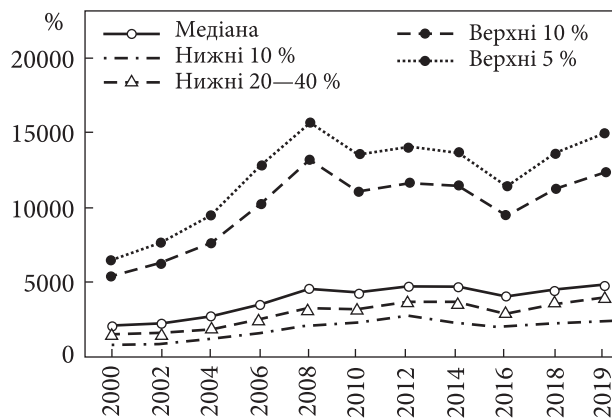


Рис. 7. Динаміка середньодушових витрат населення України в 2000—2019 рр., грн. на місяць у цінах 2000 р.

Джерело: розрахунки автора за мікроданими обстеження умов життя домогосподарств України.

населення за монетарною ознакою. Аналіз динаміки абсолютних значень доходів та витрат у співставних цінах (базового 2000 р.) підтверджує тезу про поглиблення поляризації населення за доходами. Якщо у 2000 р. розрив між верхніми та нижніми 10 % населення становив 2398 грн. на особу на рік, то у 2018 р. — вже 8898 грн. (у цінах 2000 р.), тобто у чотири рази більше (рис. 6). Розрив за витратами має схожу тенденцію — групи 5 % та 10 % найбагатших у періоди економічного зростання помітно відриваються від решти населення. Пікового значення такий розрив досяг не в 2019 р., а у 2008 р. — останньому перед фінансово-економічною кризою — коли абсолютна різниця між витратами 10 % найбагатших та 10 % найбідніших становила 11369 (у цінах 2000 р.) проти 4607 грн. у 2000 р. (рис. 7).

Така ситуація частково пояснює і особливості формування середньодохідної групи, яка могла б стати фундаментом середнього класу.

Суто монетарне визначення середнього класу як певної середньодохідної групи може спиратись на кілька підходів. Найпростіший, який можна використати, в тому числі для міжнародних порівнянь, базується на меді-

анному підході — середньодоходна група розташована у межах 75—200 % медіани. Зрозуміло, що за традиційного визначення бідності як 50—60 % медіани (насамперед, у країнах ЄС¹) залишається певний прошарок між бідними та середніми (60—75 % медіани). В Україні, де межа відносної бідності встановлена на рівні 75 % медіани, таке визначення прибирає прошарок між бідними та середніми. Проте, як свідчать багаторічні дослідження, специфіка України насправді полягає в існуванні значного прошарку між бідними та середньодоходними.

Підхід природних розривів, який застосовували в Україні для визначення середньодоходної групи, виокремлює прошарок між бідною та середньою стратою [14, с. 80]. За даними 2019 р., така група складає 56 %², тобто більша частина суспільства займає позицію між бідними та середньодоходними, а отже, не має визначеного статусу в ієрархії за матеріальною ознакою. Такий підхід не дає однозначної відповіді щодо масштабів середньодоходної групи, оскільки частково спирається на експертне рішення.

Якщо проаналізувати природні розриви за 2000 та 2019 рр., то маємо звуження середньодоходної групи. Так, у 2000 р. її чисельність становила 16 %, а у 2019 р. — лише 13 %. При цьому група заможних становить незмінних 5 %. Якщо припустити, що дійсно заможні недостатньо охоплені в обстеженнях, а ці 5 % є просто верхнім шаром середньодоходної групи, та об'єднати їх, то маємо дещо інший результат — за 20 років досліджувана група зменшилась з 21 до 18 %.

Цікаво, що звуження середньодоходної групи відбувається на фоні загального зростання купівельної спроможності доходів населення — за період 2000—2019 рр. витрати середньодоходної групи зросли більш як у два рази (у співставних цінах 2000 р.). Отже, зростання рівня життя відбулось за всіма доходними групами практично рівномірно, відповідно структура суспільства за рівнем статків практично не змінюється.

Простежуємо чітку закономірність — чим частішими та довшими стають кризові явища в економіці, тим більше звужується середньодоходна група, оскільки саме вона є найбільш незахищеною у кризові періоди. Так, заможні верстви мають змогу лобювати свої інтереси на всіх рівнях, і відповідно, контролювати та не допускати критичного зменшення своїх активів. Натомість, про бідних піклується система державних соціальних гарантій та соціальної підтримки і в кризові періоди контролюється своєчасна індексація державних гарантій та соціальних трансфертів задля недопущення критичного збідніння вразливих верств населення. Тому в кризові

¹ До розширення за рахунок країн Центральної та Східної Європи межа відносної бідності в ЄС становила 50 % медіани доходу, зараз — 60 %.

² Розрахунки автора за мікроданими обстеження умов життя домогосподарств України.

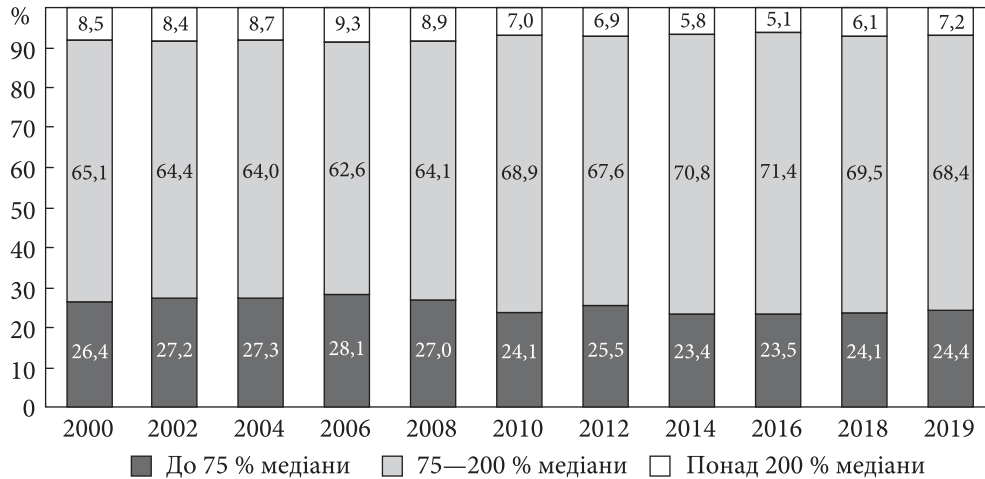


Рис. 8. Структура розподілу населення України за доходними групами та її зрушення у 2000—2019 рр. (до 75 %, 75—200 % та понад 200 % медіани).

Джерело: розрахунки автора за мікроданими обстеження умов життя домогосподарств України.

періоди середньодоходні стають найбільш вразливими, що призводить до їх часткового перетікання у нижчі доходні групи.

Враховуючи специфіку української ситуації, насамперед, щодо зміщення розподілу у бік низьких доходів та недостатнього охоплення заможних у обстеженні, можна припустити, що базою для формування середнього класу має стати саме група з доходами (витратами) понад дві медіани. І саме ця група в періоди криз «розмивається» (рис. 8).

Дійсно, на піку криз (після 2008 та після 2014 рр.) відбуваються цікаві трансформації структури населення за доходними групами: зменшуються групи з доходами понад 200 % медіани та менше 75 % медіани, тобто група фінансово самостійних та група тих, хто вкрай залежить від державних соціальних трансфертів. Натомість група 75—200 % медіани розширюється за рахунок перших та других.

Таким чином, застосовувати міжнародний підхід для вимірювання чисельності «відносного» середнього класу (за аналогією до відносної бідності) в українських умовах некоректно. Можливо, саме тому наукові дослідження в країнах, що розвиваються, зосереджені на дискусіях щодо багатшаровості середнього класу.

Дійсно, чи доречно говорити про середній клас, навіть у відносному розумінні, коли його нижня границя проходить нижче офіційної межі бідності — фактичного прожиткового мінімуму (рис. 9). При цьому його верхня границя за досліджуваний період коливається від 1,64 до 2,97 фактичних прожиткових мінімумів (за даними 2019 р. — 2,2). Виглядає сумнівним, що доходи у розмірі подвійної межі бідності вже свідчать про стат-

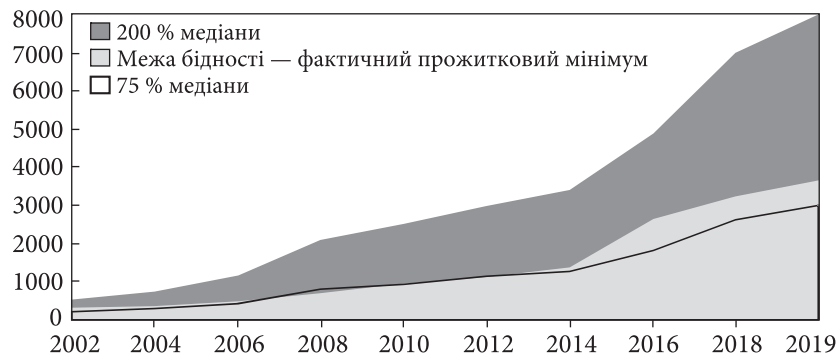


Рис. 9. Межі доходних груп у гривнях на особу на місяць, за 2002—2019 рр.
Джерело: розрахунки автора за мікроданими обстеження умов життя домогосподарств України.

ки, вищі за ознаки середнього класу та про заможність, навіть якщо використано відносні категорії розподілу.

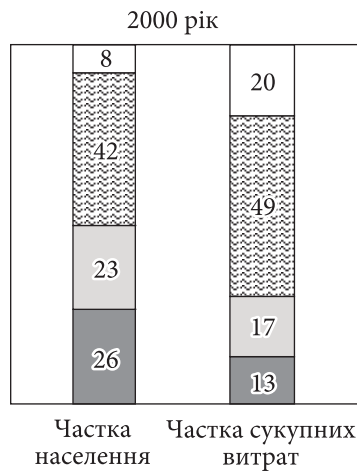
Отже, можемо говорити про існування групи населення з доходами понад дві медіани, що розглядається як основа для формування середнього класу. І тут йдеться про групу, фінансово спроможну для реалізації тієї специфічної функції середнього класу, заради якої варто формувати політику сприяння становленню потужної суспільної групи.

Проблема українського суспільства полягає у тому, що двадцять років ніяких змін у соціальній структурі суспільства за ознакою належності до середнього класу не відбувається. В розподілі за природними розривами фіксуються ті ж самі 5 верхніх відсотків, а частка населення з доходами понад дві медіани за цей період навіть зменшилась.

Співвідношення середньої групи (75—200 % медіани) та топ-групи (понад 200 % медіани) теж практично не змінилося, причому це стосується як розподілу населення по групах, так і часток сумарних витрат цих груп. Очевидно, що збільшилась група над українською межею бідності — 75—100 % медіани.

Перевірити, наскільки коректним є ототожнювання певної доходної групи з середнім класом для співставлень у динаміці чи з іншими країнами цілком можливо. Достатньо довести, що саме ця група має специфічні вподобання у споживанні чи у способі життя порівняно з іншими чи із середніми характеристиками. Якщо йдеться про споживання, то достатньо віднайти певні елементи, насамперед, у витратах на послуги. Наприклад, якщо ця група більше витрачає на освіту, на сімейний відпочинок (не дома та не у родичів), на подорожі (зокрема, на готелі), на харчування поза домом (у кафе та ресторанах) тощо, то споживча модель цієї групи дійсно відрізняється (рис. 10, 11).

Важче знайти відмінності у способі життя через брак відповідної інформації, співставної з рядами доходів (витрат), натомість можна опосе-

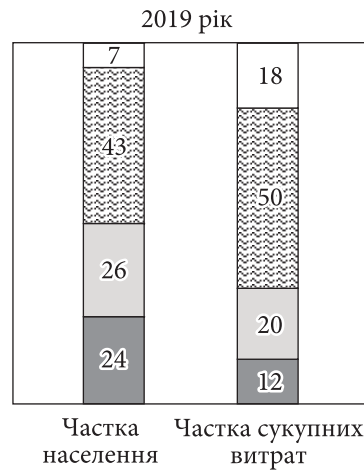


Частка населення

Частка сукупних витрат

■ До 75 % медіани
 ■ 75—100 % медіани
 ■ 100—200 % медіани
 □ Понад 200 % медіани

Рис. 10. Розподіл населення України та сукупних витрат за групами, 2000 р.
 Джерело: розрахунки автора за мікроданими обстеження умов життя домогосподарств України.



Частка населення

Частка сукупних витрат

■ До 75 % медіани
 ■ 75—100 % медіани
 ■ 100—200 % медіани
 □ Понад 200 % медіани

Рис. 11. Розподіл населення України та сукупних витрат за групами, 2019 р.
 Джерело: розрахунки автора за мікроданими обстеження умов життя домогосподарств України.

редковано оцінити деякі аспекти, наприклад, через володіння окремими товарами тривалого користування, наявність доступу до Інтернету тощо. Серед товарів тривалого користування цікаві не лише ті, які свідчать про інноваційність у доступі до інформації (комп'ютер/ноутбук), або про ширші фінансові можливості (автомобіль), але й ті, що полегшують побут, але не набули широкого поширення серед українських домогосподарств (посудомийна машина). Безпосередньо про намагання вести здоровий спосіб життя, який подекуди ототожнюють із приналежністю до середнього класу, можуть свідчити регулярні заняття спортом та відсутність шкідливих звичок (зокрема, паління).

Дійсно, домогосподарства з доходами на особу понад 2 медіани мають суттєво вищі показники щоденного користування Інтернет (64,7 % проти 41,6 % по групі 75—200 % медіани). У розрізі товарів тривалого користування володіння автомобілем та комп'ютером поступово зростає з кожною доходною групою, що є цілком природним для високовартісних товарів. Кардинально інша картина — при володінні посудомийними машинами: домогосподарства з доходами понад дві медіани в чотири рази частіше мають цей товар порівняно з групою 75—200 % медіани — 6,2 проти 1,5 % (рис. 12).

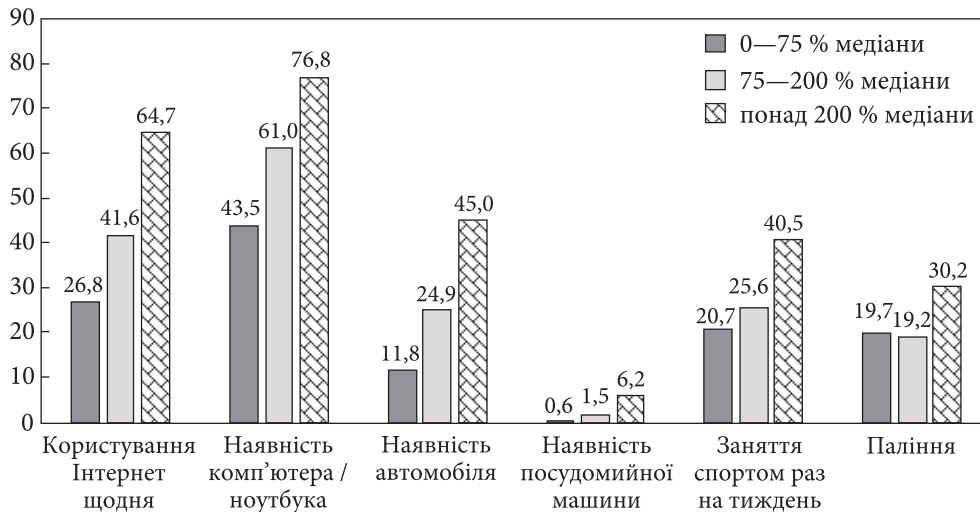


Рис. 12. Спосіб життя окремих груп населення України, виділених за монетарною ознакою: користування окремими товарами та послугами, а також наявність звичок, 2018 р. Джерело: розрахунки автора за мікроданими обстеження умов життя домогосподарств України.

Переконливим свідченням іншого способу життя є регулярні заняття спортом. У групі з доходами понад дві медіани таких більше 40 %³, у той час як серед інших груп — кожен п'ятий або кожен четвертий. Проте, у групі з найвищими доходами частіше спостерігаємо і шкідливі звички — 30,2 %⁴ палять, хоча у інших групах це явище поширене менш ніж серед 20 %. Більше поширення шкідливих звичок частково може бути пов'язане з віковим розподілом — найбагатша група менше представлена літніми особами, але майже кожен третій представник цієї групи палить, і це свідчить не на користь здорового способу життя. Отже, за окремими ознаками способу життя група з доходами понад дві медіани може вважатись базою для формування середнього класу. В цю картину не вписуються поширені шкідливі звички, однак це може бути відображенням загальних проблем життєдіяльності суспільства.

На глобальному рівні серед причин зменшення чисельності та впливовості середнього класу відмічається удорожчання товарів та послуг для забезпечення способу життя, притаманного середньому класу. Чому підвищення вартості специфічного для середнього класу способу життя значно випереджало зростання їх доходів? Адже стиль життя середнього класу, як правило, пов'язаний з певними стандартами (гідне житло, якісні

³ Розраховано для голів домогосподарств.

⁴ Розраховано для голів домогосподарств.

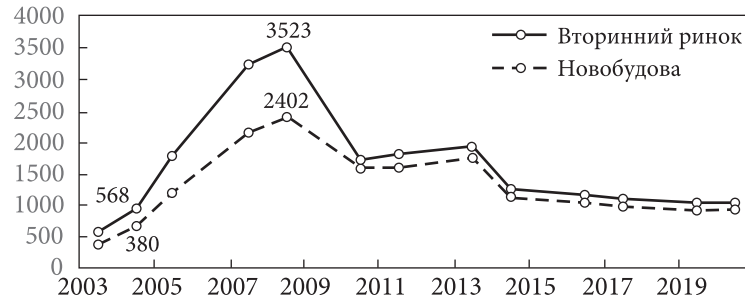


Рис. 13. Динаміка середніх цін на житло за м² у Києві, у доларах США

Джерело: динаміка цін по базі: URL: [http:// www.svdevelopment.com](http://www.svdevelopment.com)

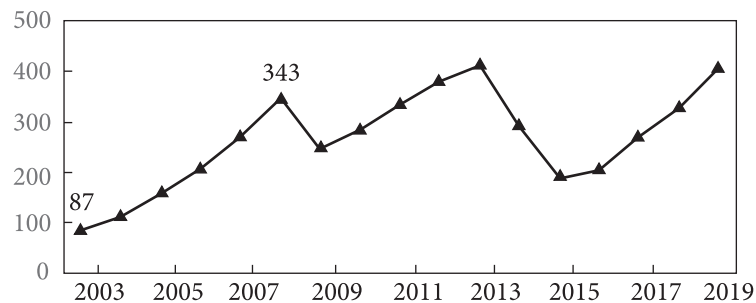


Рис. 14. Динаміка середньої заробітної плати по Україні, у дол. США за обмінним курсом

Джерело: розрахунок автора за даними — URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/gdn/Zarp_ek_p/Zp_ek_p_u/arh_zpp_u.htm

освітні та медичні послуги тощо). Ціни ж на основні споживчі товари та послуги — охорону здоров'я, освіту та житло — зросли значно більше за середню інфляцію. Зокрема, поглиблення процесів старіння та виникнення нових медичних технологій підвищили вартість медичних послуг; гонитва за дипломами приводила до того, що батьки все більше і більше інвестували в освіту, тим самим стимулюючи удорожчання послуг; географічна поляризація робочих місць підвищила ціни на житло у великих містах, де є робота.

Таким чином, досягнення способу життя середнього класу стало складнішим, ніж у минулому, зокрема, через сильне зростання цін на житло та інші предмети споживання середнього класу [1, с. 24]. Житло є ключовим напрямком витрат для домогосподарств із середнім рівнем доходу: воно коштує приблизно третину наявного доходу з середини 1990-х рр. Незважаючи на великі коливання в межах країн, ціни на житло зростали втричі швидше, ніж середні доходи домогосподарств за останні два десятиліття. Житло — це більше, ніж просто стандарт споживання, у багатьох країнах належність до середнього класу традиційно пов'язана з володінням бу-

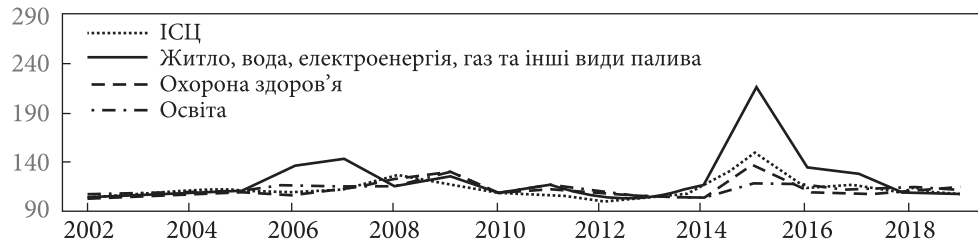


Рис. 15. Індекси споживчих цін: середні та на окремі товари та послуги, у відсотках до попереднього року, за 2002—2019 рр.

Джерело: URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

динком, тому стрімке зростання цін на житло торкнулось самого сенсу бути частиною середнього класу. Підвищення цін на житло також перешкоджає мобільності робочої сили та навіть соціальній мобільності, оскільки нинішні та майбутні покоління менш здатні придбати нерухомість, ніж їхні батьки.

В Україні періодично можна було спостерігати схожі тенденції: в роки економічного підйому (2001—2008 рр.) зростання споживчих цін було некритичним, а ціни на базові статусні товари зростали значно швидше. Наприклад, ціни на житло за період 2003—2008 рр., коли спостерігався піковий період житлового будівництва часів незалежності, виросли у шість разів — 6,2–6,3 рази залежно від первинного чи вторинного ринку. А середня заробітна плата (у гривнях та у доларах) зросла за цей же період менш, ніж у чотири рази (рис. 13, рис. 14).

Варто зазначити, що не лише ціни на нерухомість сигналізують про обмежений доступ до базових товарів та послуг, характерних для середнього класу. В окремі періоди вартість обслуговування житла та житлово-комунальні послуги дорожчали в рази більше порівняно з середнім індексом споживчих цін — 2006–2007 рр. та 2015–2016 рр. У 2009 р. та 2013 р. вищими за середні темпами зростали ціни на охорону здоров'я. Меншою мірою підвищувалась вартість освітніх послуг порівняно з середніми індексами цін (рис. 15).

Отже, для українців чи не основною перешкодою для формування специфічної для середнього класу моделі споживання є зависокі витрати, пов'язані з житлом, які дисонують з рівнем статків середньодоходних груп населення. Так, у 2019 р. серед представників найбагатшої (десятої) децильної групи 4,5 % повідомили про відсутність житла у нормальному стані, а 3,8 % — про недостатність коштів для своєчасної та в повному обсязі оплати рахунків за житло та необхідні послуги з його утримання⁵.

⁵ URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/04/zb_sddotp2019pdf.zip (дата звернення: 11.09.2020).

Входження у кризову хвилю 2008—2015 рр. змінило співвідношення динаміки доходів та цін на вартісні та статусні товари. Основною ознакою нової історії України залишається звужена середньодоходна група і відповідно звужений сегмент ринку товарів та послуг для середньої групи.

Позитивні зміни в економіці впродовж 2017—2019 рр. давали надію на відновлення процесу формування середньодоходної групи як бази середнього класу. Але розвиток подій у 2020 р. свідчить про погіршення становища населення країни в цілому та представників середньодоходної групи зокрема, оскільки всі періоди загострення кризових явищ в економіці за двадцятирічний період призводили до «розмивання» базової групи для формування середнього класу. Що чекає на середній клас після карантинних обмежень та падіння економіки за підсумками 2020 року?

Оцінки, здійснені на основі мікромоделювання⁶ даних обстеження умов життя домогосподарств за 2019 р., свідчать про подальше звуження групи середньодоходних (визначеної методом природних розривів) у 2020 р. Якщо у 2019 р. група середньодоходних, об'єднана з топ-групою, становила 18 %, то у 2020 р. слід очікувати її зменшення до 15 %, причому, сама топ-група зменшується з 5-ти до 4-х відсотків.

Отже, за підсумками 2020 та впродовж 2021 рр. позитивних зрушень у процесі становлення середнього класу очікувати не варто. Більше того, навіть у випадку започаткування реформ та кардинальних змін принципів розподілу доходів у суспільстві, у найближчі роки в силу об'єктивних причин не слід очікувати позитивних сигналів щодо трансформації соціальної структури. В подальшому все залежатиме від того, наскільки країна зможе використати переваги періоду «перезавантаження» світової економіки внаслідок глобальних карантинних заходів та економічних спадів у різних частинах світу.

Інша сторона проблеми — перспективи зростання доходів від зайнятості в сегменті ринку праці, який асоціюється з середнім класом. На думку науковців, у сучасному світі відбувається так зване вихолощення економіки, що несе негативні наслідки для зайнятості у сегменті середнього класу, оскільки роботи, які були надскладними і складними, тепер трансформуються у прості. Це відбувається через «інтенсивне насичення суспільного виробництва інформаційними системами, елементами штучного інтелекту, кіберсистемами, нано-технологіями, хмарними технологіями тощо, які перебирають на себе комунікативні, аналітичні, інтелектуальні, розумові функції» [12, с. 116-117].

Отже, перспективи для розвитку середнього класу в умовах глобального розподілу праці стають примарними. Це збільшує ризики через нестабільність соціального середовища, адже відсутність потужної впливо-

⁶ Розрахунки здійснено автором.

вої серединної групи практично означає постійну небезпеку виникнення невдоволення широких мас, політичних криз та революцій.

Висновки. Проведене дослідження дає можливість зробити кілька важливих висновків. Перше, за останні двадцять років, від періоду першого економічного зростання 2000 р. у незалежній Україні і до сьогодні, відбулося багато соціально-економічних змін та суспільних трансформацій, проте структура суспільства з позицій формування потужної серединної групи залишалась практично незмінною, з посиленням негативних сигналів у періоди загострення кризових явищ в економіці. Поляризоване українське суспільство дедалі більше стає однорідним, але дуже мала група надзаможних все більше відривається від решти за стандартами споживання; ці стандарти відрізняються не лише кількісно, але і якісно.

Друге. До української ситуації не вдається коректно застосувати міжнародні підходи оцінювання. Тенденції середнього класу, виявлені на тривалому часовому відрізку по країнах ОЕСР, не координуються з українською ситуацією. Застосування поняття «відносного» середнього класу для українських умов суперечить логіці самого поняття, оскільки нижня межа доходів цієї групи є нижчою за межу української бідності. Адже ідентифікація середнього класу відбувається насамперед за функціями, які він має виконувати в суспільстві; а фінансова неспроможність зводить нанівець ідею важливості місії потужної соціальної групи.

Третє. Економічні умови впродовж тривалого періоду не сприяли становленню українського середнього класу. Зокрема, ціни на товари та послуги, які є атрибутами середнього класу, зростали зазвичай швидше доходів. Проте, сьогодні простежується нечисленна група населення (5—7 %), яка у своїх споживчих уподобаннях та способі життя має ознаки належності до класичного середнього класу, з характерними для нього рисами.

Четверте. Найближча перспектива не буде сприятливою для формування українського середнього класу. Скоріше навпаки, кризові явища в економіці у 2020 р. будуть мати тривалі наслідки, отже, відновити чисельно середньодоходну групу в межах попереднього року швидко не вдасться, у найближчій період можна сподіватись лише на зупинку її «розмивання».

Політика сприяння становленню середнього класу не може дати миттєвих результатів, у випадку успішної реалізації такої політики активний процес формування потужної серединної групи може розпочатись не раніше як через три роки, оскільки в найближчі періоди будуть даватись узнаки наслідки цьогорічної кризи, а цілеспрямовані заходи впливу починають діяти з лагом, більшим за один рік.

До того ж, глобальні тенденції можуть мати стримуючий ефект для розвитку українського середнього класу. Зокрема, чим активніше в наше життя входять цифрові технології, тим вищими будуть ризики розмивання середньодоходної групи.

ЛІТЕРАТУРА

1. OECD. Under Pressure: The Squeezed Middle Class. OECD Publishing. Paris, 2019. URL: <https://doi.org/10.1787/689afed1-en> (дата звернення: 20.08.2020).
2. Banerjee A.V., Duflo E. What is middle class about the middle classes around the world?, in: Journal of Economic Perspectives. 2018. № 22 (2). P. 3—28. URL: <https://economics.mit.edu/files/10881> (дата звернення: 28.08.2020).
3. Birdsall N. The (indispensable) middle class in developing countries; or, The rich and the rest, not the poor and the rest, in: R. Kanbur / M. Spence (eds.), Equity and growth in a globalizing world, Washington, DC: World Bank. 2010. P. 157—189. URL: https://www.cgdev.org/sites/default/files/1423994_file_Birdsall_Indispensable_Middle_FINAL.pdf (дата звернення: 05.09.2020).
4. Kharas H. The emerging middle class in developing countries, OECD Development Centre, 2010. URL: https://www.researchgate.net/publication/46457345_The_Emerging_Middle_Class_in_Developing_Countries (дата звернення: 11.09.2020).
5. Lopez-Calva L. F., Ortiz-Juarez E. A vulnerability approach to the definition of the middle class. Washington. DC: World Bank, 2011. URL: https://www.researchgate.net/publication/228268922_A_Vulnerability_Approach_to_the_Definition_of_the_Middle_Class (дата звернення: 08.07.2020).
6. Amoranto G., Chun N., Deolalikar A. B. Who are the middle class and what values do they hold? Evidence from the World Values Survey, Manila: Asian Development Bank, 2010. URL: <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/28430/economics-wp229.pdf> (дата звернення: 29.07.2020).
7. Brandi C., Büge M. A cartography of the new middle classes in developing and emerging countries // Discussion Paper, 2014. № 35/2014. German Development Institute. URL: https://www.die-gdi.de/uploads/media/DP_35.2014.pdf (дата звернення: 10.09.2020).
8. Середній клас в Україні: критерії ідентифікації. Позиції експертів, уявлення і самовизначення громадян. Київ: Центр Разумкова, 2014. URL: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2014_ser_klass_kryterii_ident.pdf (дата звернення: 21.07.2020).
9. Лібанова Е. Соціальна стратифікація українського суспільства: спроба статистичного визначення та вимірювання. *Український соціум*. 2003. № 1 (2). С. 146—164. <https://doi.org/10.15407/socium2003.01.146>
10. Лібанова Е., Черенько Л., Василев О., Реут А. Населення із середніми доходами як основа для формування середнього класу в Україні. *Національна безпека і оборона*. 2014. № 1-2 (144-145). С. 79—96. URL: http://razumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/NSD144-145_2014_ukr.pdf (дата звернення: 25.07.2020).
11. Нерівність в Україні: масштаби та можливості впливу / за ред. Е. М. Лібанової. К.: Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2012. 404 с.
12. Колот А. М., Герасименко О. О. Соціально-трудова розвинуток у ХХІ столітті: до природи глобальних змін, нових можливостей, обмежень і викликів. *Демографія та соціальна економіка*. 2019. № 1 (35): С. 97—125. URL: <https://doi.org/10.15407/dse2019.01.100>
13. Колот А. М. Новітні глобальні тенденції у сфері зайнятості і доходів та їх вплив на соціальну нерівність. *Соціально-трудова відносини: теорія та практика : зб. наук. пр.* Київ: КНЕУ, 2018. № 1. С. 6—33.
14. Симончук Е. В. Средний класс: люди и статусы. К.: Институт социологии НАН Украины, 2003. 464 с.
15. Середній клас в Україні: уявлення і реалії. Київ : Заповіт : Центр Разумкова, 2016. 258 с. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2016_Seredn_klas.pdf (дата звернення: 06.09.2020).

REFERENCES

1. OECD (2019). Under Pressure: The Squeezed Middle Class. OECD Publishing. Paris. Retrieved from <https://doi.org/10.1787/689afed1-en>
2. Banerjee, A. V., & Duflo, E. (2018). What is middle class about the middle classes around the world? *Journal of Economic Perspectives*, 22 (2), 3-28. Retrieved from <https://economics.mit.edu/files/10881>
3. Birdsall, N. (2010). The (indispensable) middle class in developing countries; or, The rich and the rest, not the poor and the rest. In: Kanbur R., Spence M. (Eds.). *Equity and growth in a globalizing world*. (pp. 157-189). Washington. DC: World Bank. Retrieved from https://www.cgdev.org/sites/default/files/1423994_file_Birdsall_Indispensable_Middle_FINAL.pdf
4. Kharas, H. (2010). *The emerging middle class in developing countries*. OECD Development Centre. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/46457345_The_Emerging_Middle_Class_in_Developing_Countries
5. Lopez-Calva, L. F., & Ortiz-Juarez, E. A. (2011). *Vulnerability approach to the definition of the middle class*. Washington. DC: World Bank. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/228268922_A_Vulnerability_Approach_to_the_Definition_of_the_Middle_Class
6. Amoranto, G., Chun, N., & Deolalikar, A. B. (2010). *Who are the middle class and what values do they hold? Evidence from the World Values Survey*. Manila: Asian Development Bank. Retrieved from <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/28430/economics-wp229.pdf>
7. Brandi, C., & Büge, M. A. (2014). Cartography of the new middle classes in developing and emerging countries. *Discussion Paper*, 35/2014. German Development Institute. Retrieved from https://www.die-gdi.de/uploads/media/DP_35.2014.pdf
8. *Middle class in Ukraine: identification criteria*. (2014). Kyiv: Razumkov centre. Retrieved from http://razumkov.org.ua/uploads/article/2014_ser_klass_kryterii_ident.pdf [in Ukrainian].
9. Libanova, E. (2003). The social stratification of Ukrainian society: an attempt of statistic identification and measurement. *Ukrainian society*, 1(2), 146-164. <https://doi.org/10.15407/socium2003.01.146> [in Ukrainian].
10. Libanova, E., Cherenko, L., Vasilev, O., & Reut, A. (2014). Population with medium income as the basis for middle class formation in Ukraine. *National Security & Defence*, 1-2 (144-145), 79-96. Retrieved from http://razumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/NSD144-145_2014_ukr.pdf [in Ukrainian].
11. Libanova, E. (Ed.). (2012). *Inequality in Ukraine: scale and opportunities for influence*. Kyiv: Ptoukha Institute for Demography and Social Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
12. Kolot, A., & Gerasimenko, O. (2019). Social and labor development in the XXI century: the nature of global change, new opportunities, constraints and challenges. *Demography and Social Economy*, 1 (35), 97-125. <https://doi.org/10.15407/dse2019.01.100> [in Ukrainian].
13. Kolot, A., & Gerasimenko, O. (2018). Latest global trends in the area of employment and income and their impact on social inequality. *Sotsial'no-trudovi vidnosyny: teoriia ta praktyka*, vol. 1(15)/2018, 8-35 [in Ukrainian].
14. Simonchuk, E. V. (2003). *Srednij klass : Ljudi i statusy [Middle class: People and statuses]*. NAN Ukrainy. In-t social [in Russian].
15. *Middle class in Ukraine: ideas and realities* (2016). Kyiv: Razumkov centre. Retrieved from https://razumkov.org.ua/uploads/article/2016_Seredn_klas.pdf [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції журналу 01.09.2020.

L. M. Cherenko, PhD (Economics), Head of Sector
Ptoukha Institute for Demography and Social Studies of the NAS of Ukraine
01032, Ukraine, Kyiv, Blvd Taras Shevchenko, 60
E-mail: cherenko@ukr.net
ORCID: 0000-0003-1606-6170

UKRAINIAN MIDDLE CLASS IN THE NEW
MILLENNIUM: TRENDS AND PROSPECTS

Ukrainian society has undergone various transformations over the past twenty years. Adverse economic conditions and inefficient income distribution policies deterred the formation of a large middle-income group, which should become the basis of the middle class. Developed countries, which in the last century reached the peak growth of the number and importance of the middle class, today indicate the process of “blurring” of this social group against the background of growing inequality. Against the background of global trends, Ukraine is facing a double blow — the income distribution, which is already shifted towards low incomes, leaves no chance for positive changes in the social structure of society. The aim of the article is to establish trends in the formation of the middle-income group in Ukraine over a twenty-year period and assess the prospects for the formation of the middle class in the future, taking into account today’s Ukrainian realities and global trends. The novelty of the work is the analysis of a long series of dynamics to establish the trends of the middle-income group according to the classical approaches for international comparisons and according to the purely Ukrainian approach. In addition, micromodeling of incomes (expenditures) for 2020, taking into account the macroeconomic situation, allows us to assess the impact of the coronavirus crisis and quarantine measures on changes in the number of middle-income groups and the prospects of the middle class in Ukraine. Within the article classical methods of analysis of long series of data, in particular, the index method (basic and chain indices) are used for studying the dynamic changes in the formation of middle-income groups. In order to assess the size of the middle-income group in 2020, the method of micromodeling is used: the 2020 microdata is modeled on the basis of the 2019 microdata (microfile of the household living condition survey) and macro forecast data for the current year. Analysis of the dynamics of incomes, expenditures and various property characteristics of the middle-income group over the past twenty years does not show positive trends. Quite the contrary, in Ukraine there is an impact of the global trend of “blurring” of the middle-income group as the basis of the middle class, with its specific features in consumer and investment behavior. The events of the last year also do not inspire optimism — by the end of the year the general decline in living standards and the growth of poverty is expected. In such conditions, the main burden of the crisis is expected to fall on the middle-income group. The article also considers the problem of the importance of forming the middle class for society and the feasibility of forming politics to this goal.

Keywords: middle class, middle-income group, median, inequality, consumer behavior, lifestyle, income distribution policy.